

Олександр Петрович КОТЛЯРЕНКО,

кандидат юридичних наук, начальник науково-дослідного відділу проблем
військового законодавства центру воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ)

ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ ЯК ДЕТЕРМІНАНТ ВІЙСЬКОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Протягом усієї історії людства злочинність становила серйозну проблеми для його розвитку. Наявність та безперервне самовідновлення у суспільстві цього негативного явища обумовлена низкою чинників (факторів), які мають різну природу, неоднакові форми прояву, індивідуально обумовлений ступінь інтенсивності тощо. Але всіх їх об'єднує, відокремлюючи від інших явищ, така значуща риса, як спроможність породжувати злочинність [1, с. 310].

Злочинність в Україні залишається одним із найбільш небезпечних соціальних явищ, яке швидко заповнює сфери життєдіяльності, що не мають надійної правової охорони. Беззаперечно, що на існування злочинності впливає збройний конфлікт, який триває на території Донецької та Луганської областей. З одного боку, на зазначених територіях відбувається активізація злочинної діяльності, створюються незаконні збройні або воєнізовані формування, банди, злочинні організації, масово незаконно розповсюджуються зброя. З другого боку, в інші регіони країни відбувається міграція кримінально налаштованих осіб.

Під час глибоких перетворень у масштабах всього суспільства злочинність так само набуває нових якісних характеристик. Один з таких періодів переживає сьогодні наша країна. Підтвердженням цього слугує рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні», у якому відповідним правоохоронним органам, зокрема Військовій службі правопорядку у Збройних Силах України, визначено комплекс заходів, спрямованих на зниження рівня злочинності у військових колективах та в державі загалом.

Конгломерат збройного конфлікту доповнюється і його незмінним супутнім явищем – активізацією криміналітету, тому епідемічний розмах злочинності в такий період є цілком закономірним. Причини злочинності у Збройних Силах України тісно пов'язані з причинами злочинності в державі, і є лише їх похідною. В той же час вони гіпертрофовано впливають на злочинність у війську, а деякі з них мають місце виключно у військовому середовищі.

Враховуючи особливості режиму, відносини в армії будуються інакше, ніж в цивільному житті. Правопорушення військових мають специфічну особливість – їх здійснюють, як правило озброєнні люди. І зброя становить небезпеку як для них самих, так і для оточуючих, у тому числі цивільного населення. Цьому сприяє розмитість межі між війною та миром, посттравматичні стресові розлади у військових, їх «звикання» до зброї і боєприпасів, які в конфліктній ситуації слугують знаряддям вчинення тяжких резонансних злочинів, у тому числі й вбивство співслужбовців [2; 3; 4]. Подібні разючі факти хаотичного застосування зброї з летальними наслідками, які щотижня наводяться у засобах масової інформації, ілюструють лише частину проблем, через їх латентність і певну закритість такої інформації. Небезпечним фактором злочинності є збереження тенденції люмпенізації у новосформованих підрозділах, які в значній мірі укомплектовані із військовослужбовців, призваних під час мобілізації, а також потрапляння у підрозділи Збройних Сил України осіб, які мали судимість.

Експерт-кримінолог Г.В. Маляр зазначає, що судимість погасити можна, але не можна автоматично стерти кримінальний досвід і кримінальну субкультуру, яку людина переймає в місцях позбавлення волі. Це не лише певні правила, яким колишні злочинці слідує, але й стала психологія, відповідна мотивація дій, модель побудови стосунків, система цінностей. Якщо таку людину, хай навіть з погашеною судимістю, мобілізувати, то вона вибудує свої стосунки, зв'язки та життя на війні за законами, що підсвідомо сприйняла в місцях позбавлення волі. А тепер уявіть, що такий людині дали в руки зброю [5].

Науковці відзначають залежність військової злочинності від виду бойових дій та умов конкретної бойової обстановки. Так наступ сприятливо впливає на утримання військовослужбовців від злочинів, оборона створює передумови зростання злочинності, а відступ її генерує [6, с. 482].

Армія є своєрідною критичною масою, яка може перебувати виключно у двох станах – або у стані підготовки до війни, або у стані ведення війни. Так званий, «третій стан» – це вже не армія, як інститут держави, а пряма загроза суспільству [7, с. 4].

Традиційно до умов вчинення злочинів відносять фонові явища (пияцтво, наркоманія, екстремізм, соціальний паразитизм, безпритульність тощо); низький авторитет органів державної влади (корупція; вседозволеність; протиріччя, пов'язані із декларативним і реальним станом справ); етнорелігійні конфлікти (національна, расистська, релігійна нетерпимість); безробіття (скорочення кількості робочих місць); низький рівень соціальної політики (житлові проблеми; низьке матеріальне забезпечення пільгових категорій населення). Останнім часом цей перелік має властивість розширюватись за рахунок насильства в сім'ї, суїцидальної поведінки, бідності, правового нігілізму, проявів аморальності, психічних розладів та інших відхилень від загальноновизнаних норм поведінки.

Безумовно армія не живе в замкненому просторі, й вона не комплектується за рахунок ангелів, спущених на парашутах. Армія є складовою частиною суспільного організму, плоттю від плоті свого народу, і

все те, що відбувається в суспільному житті, відображається й має місце у військовому середовищі. Якщо для суспільства злочинність є дестабілізуючим фактором, то для Збройних Сил України вона представляє підвищену небезпеку, яка підриває боєготовність і боєздатність військових підрозділів.

Райони збройного конфлікту характеризуються особливими криміналістичними ознаками, такими як: значна кількість вчинених злочинів та різке збільшення рівня злочинності військовослужбовців; залежність рівня злочинності військовослужбовців від інтенсивності бойових дій (інтенсивні бойові дії тягнуть за собою зростання кількості злочинів); реагування військової злочинності на бойові успіхи та поразки (останні сприяють її росту); збільшення кількості військових злочинів і злочинів боягузливо-малодушної мотивації (дезертирство, самовільне залишення частини, самоскалічення); помітний ріст тяжких насильницьких (буденність насильства на війні, суб'єктивне зменшення цінності людського життя і здоров'я продукують насильницькі злочини) та необережних злочинів, а також злочинів, вчинених стосовно цивільного населення; значна кількість злочинів, прямо чи опосередковано пов'язана з наявністю у військовослужбовців зброї (викрадення зброї і боеприпасів, порушення правил поводження зі зброєю) та вчинених у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння (як «способу» зняття емоційної напруги, придушення страху в екстремальних ситуаціях); високий рівень латентної злочинності; супротив діяльності правоохоронних органів.

Організація роботи військових правоохоронних органів в районі збройного конфлікту ускладнюється цілим рядом негативних чинників впливу бойової обстановки (швидка зміна оперативної обстановки в районах бойових дій; постійна передислокація військових підрозділів; мінування місць події, обстріли снайперів, засідки тощо) на процес виявлення і розслідування злочинів. Ефективне розслідування злочинів, переконує С.В. Маліков, можливо лише у тісній взаємодії військової прокуратури з іншими правоохоронними органами, що функціонують у цих районах. Взаємодія правоохоронних органів в районах збройного конфлікту має певну істотну специфіку, й відрізняється від взаємодії у звичайних умовах за суб'єктам, напрямками і формами [6, с. 151].

Фактичні воєнні дії на території України, активізація проти нашої держави і населення диверсійно-підривної, інформаційно-психологічної діяльності та підвищення рівня злочинності суттєво впливають на соціальне благополуччя населення. На переконання Ю.Б. Ірхи, що за таких умов норми, які розроблялися для захисту інтересів людини, суспільства і держави в умовах мирного часу, не дають останній можливості повноцінно захистити права, свободи, інтереси й цінності зазначених суб'єктів. У зв'язку з тим, що в Україні не введено правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, а антитерористична операція вже давно вийшла за межі свого призначення і набула чітко вираженого військово-оборонного характеру, виникла потреба у виробленні нових засад функціонування людини, суспільства і держави [8, с. 85].

Таким чином, багато негативних явищ, які незмінно супроводжують суспільний розвиток, такі як збройні конфлікти, наркоманія, алкоголізм і, звичайно ж, злочинність, відомі людству з давніх часів і, напевно, не піддаються викоріненню в принципі. По суті, люди приречені постійно боротися з ними до тих пір, поки існує саме людство. Проте інколи зазначені негативні феномени людського буття досягають такого рівня розвитку, здійснюють таку агресивну експансію, настільки глибоко пронизують всі системи й органи суспільного організму, до такої міри підкорюють собі всю його життєдіяльність, що безпосередньо загрожують не лише його здоров'ю, але й самому існуванню.

Запобігти такому можливо лише маючи відповідний потенціал протидії, тобто за умови функціонування дієвої системи органів правопорядку, зокрема військової поліції. Жодні вихователі чи капелани, на наше переконання, не спроможні сьогодні навести порядок у військах, тут потрібне оперативне й адекватне реагування професійних військових правоохоронців.

Такий стан справ дозволяє констатувати необхідність вироблення системних підходів для протидії злочинності у Збройних Силах України, що полягають зокрема, в удосконаленні організаційно-правового механізму правоохоронної діяльності та створенні цілісної системи органів військової юстиції, про що намі наголошувалось у попередніх дослідженнях [9, с. 14].

Список бібліографічних посилань

1. Валуйська М. Ю. Фонові явища злочинності та засоби протидії їм в умовах місць позбавлення волі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 310–314.
2. Встановлено причини загибелі чотирьох морпихів в АТО // UANews : сайт. URL: <https://ua.news/ua/vstanovleno-prychyny-zagybeli-chotyroh-morpihiv-v-ato> (дата звернення: 07.03.2018).
3. Вбивство в АТО: озвучені подробиці про дезертира // Кореспондент.net : сайт. URL: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/3745009> (дата звернення: 07.03.2018).
4. У Харкові затримали військового-дезертира, який застрелив товариша по службі // 5 канал : офіц. сайт. URL: <http://www.5.ua/suspilstvo/u-kharkovi-zatrymaly-viiskovohodezertyra-iakyy-zastrelyv-tovarysha-posluzhbi-126011.html> (дата звернення: 07.03.2018).
5. Маляр Г. Не всі колишні злочинці однаково корисні для АТО // Українська правда : сайт. URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/06/22/7072016> (дата звернення: 07.03.2018).
6. Маліков С. В. Правовые и организационные основы расследования преступлений, совершаемых военнослужащими в районе вооруженного конфликта : дис. ... д-ра юрид. наук : 20.02.03. М., 2005. 544 с.
7. Демехин В. А. Защитники Отечества нуждаются в защите. *Голос Украины*. 2004. 23 марта.
8. Ірха Ю. Б. Обмеження конституційних прав свобод людини і громадянина в інтересах національної

безпеки України в сучасних умовах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 78–87.

9. Котляренко О. П. Правоохоронна діяльність у Збройних Силах України: організаційно-правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Тернопіль, 2017. 20 с.

Одержано 11.03.2018